

نگاهی نو به برای بهره‌وری
از نیروی جوانان دروقف

وقف

عبدالله سندخان

جامعه اسلامی بازگشتی دوباره به سوی وقف و نیکوکاری کرده، این بازگشت را می‌توان در اقدام‌های عملی و نظری در زمینه نیکوکاری و امور خیریه مشاهده کرد. امروزه سخن از وقف، سخن از گسترش نقش «بخش سوم» از عناصر جامعه مدنی یعنی «بخش نهادهای خیریه» در کنار یا در واقع در رقابت با «بخش خصوصی» و «بخش دولتی» است.^۲

این سه بخش تشکیل‌دهنده عناصر اصلی رهبری نهادهای مدنی، اجتماعی و اقتصادی جامعه است. در واقع انگیزه کاری بخش فعالیت‌های خیریه بیش از دو بخش خصوصی و دولتی است، زیرا این بخش برخلاف دویخش دیگر، علاوه بر اینکه قدرت جذب اعتماد مردمی را دارد، اهداف و ابزار آن جنبه‌های انسانی و نزدیک‌تر به فطرت بشری دارد، و این همان عاملی است که باعث شده مورد اعتماد مردم منطقه و جهان شود. بدین دلیل است که یکی از گزارش‌های صلیب سرخ بین‌المللی می‌نویسد بودجه مصرفی سازمان‌های خیریه و غیرانتفاعی بیش از کمک‌های مالی بانک جهانی به کشورهای فقیر است.^۳

به علت نقش مهم اقتصادی و توسعه‌ای نهادهای خیریه اهتمام به این بخش در جهان صنعتی و پیشرفته افزایش چشمگیری یافته است. به عنوان مثال در ایالات متحده آمریکا درآمد اقتصاد محلی بخش سوم، یعنی نهادهای خیریه، ۶/۸٪ درآمد ملی یعنی مبلغی در حدود ۳۱۵ میلیارد دلار می‌باشد.^۴ بدین علت

پیش‌بینی می‌شود که نقش این بخش از فعالیت‌ها در کشورهای جهان، بدون نظر گرفتن وضع اقتصادی هر کشور، بالا خواهد رفت زیرا فعالیت‌های خیریه جاذبه‌های معنوی، انسانی و دینی دارد، و این جاذبه‌ها تفاوتی میان جوامع فقیر یا ثروتمند قایل نمی‌شود. و این نکته باعث شده که برخی از نظریه‌پردازان اقتصادی در غرب به این راه‌حل برسند که یکی از بهترین راه‌حل‌های برون‌رفت از مشکلات فقر و بیکاری زائیده در جوامع سرمایه‌داری، تشویق و گسترش فعالیت‌های بخش سوم (tertiary sector) یعنی بخش نهادهای خیریه است.

لذا به دور از واقعیت نیست که برخی از فعالان و اندیشمندان مسلمان معتقدند که نهاد وقف در اسلام می‌تواند یکی از عوامل نهضت احیای همه‌جانبه جامعه اسلامی باشد، به خصوص پس از اینکه تجربه نظریه موسوم به «دولت رفاه» (welfare state) در

اکثر کشورهای اسلامی به بن‌بست رسید، و اکثر حکومت‌ها از حوزه عرضه خدمات اجتماعی توسط دولت رفاه عقب‌نشینی کرده و به دنبال راه‌حل‌های دیگری می‌باشند. امروزه در اکثر جوامع از ضرورت گسترش نقش نهادهای مدنی و خیریه در گزارش‌های سازمان‌های بین‌المللی و پژوهش‌های علمی و اجتماعی سخن به میان می‌آید.

اگر در تمدن‌ها و جوامع دیگر قبل از اسلام حوزه وقف و نیکوکاری محدود بوده، اسلام این حوزه را به دو بخش گسترش داد که برخی از آنها بر فرد مسلمان واجب است مانند پرداخت زکات و کفاره و نذر، و برخی دیگر داوطلبانه و با انگیزه خیرخواهی بدون هیچ اکراهی انجام می‌گیرد مانند صدقه جاریه و وقف با انواع عام و خاص آن. انسان مسلمان هنگامی که داوطلبانه با نیت خیرخواهی بخشی از اموال شخصی خود را برای دیگران وقف می‌کند، در واقع وی از دایره شخصی و خودخواهی بیرون آمده و به دایره انسانیت و جامعه با وجوه گوناگون آن وارد می‌شود. با وقف مال انسان مسلمان از دایره شهوت مادی‌گری و زراندوزی آزاد می‌شود و به دایره محبت و انسانیت وارد می‌شود.

یک واقف با اقدام خود، زمینه اندیشه آزادی از هر گونه سلطه سیاسی و قدرت را فراهم می‌کند، وقف کردن نمادی از فلسفه استقلال آزادی انسان از زندان فردیت به فضای باز اجتماع است، و این عملی

یک واقف با اقدام خود، زمینه اندیشه آزادی از هر گونه سلطه سیاسی و قدرت را فراهم می‌کند، وقف کردن نمادی از فلسفه استقلال آزادی انسان از زندان فردیت به فضای باز اجتماع است، و این عملی کردن پیام پیامبر که فرمود: ایمان آوران در مهرورزی و دوستی و همکاری مانند یک تن می‌بینی، اگر یک عضو بدن به درآمد بقیه اعضا با آن در هوشیاری و تب همراهی می‌کنند

کردن پیام پیامبر که فرمود: «تری المؤمنین فی تراحمهم و تواردهم و تعاطفهم کمثل الجسد، اذا اشتکی عضو تداعی سائر الجسد بالسهر و الحمی»^۵، ترجمه: ایمان‌آوران را در مهرورزی و دوستی و همکاری مانند یک تن می‌بینی، اگر یک عضو بدن به درد آمد بقیه اعضا با آن در هوشیاری و تب همراهی می‌کنند.

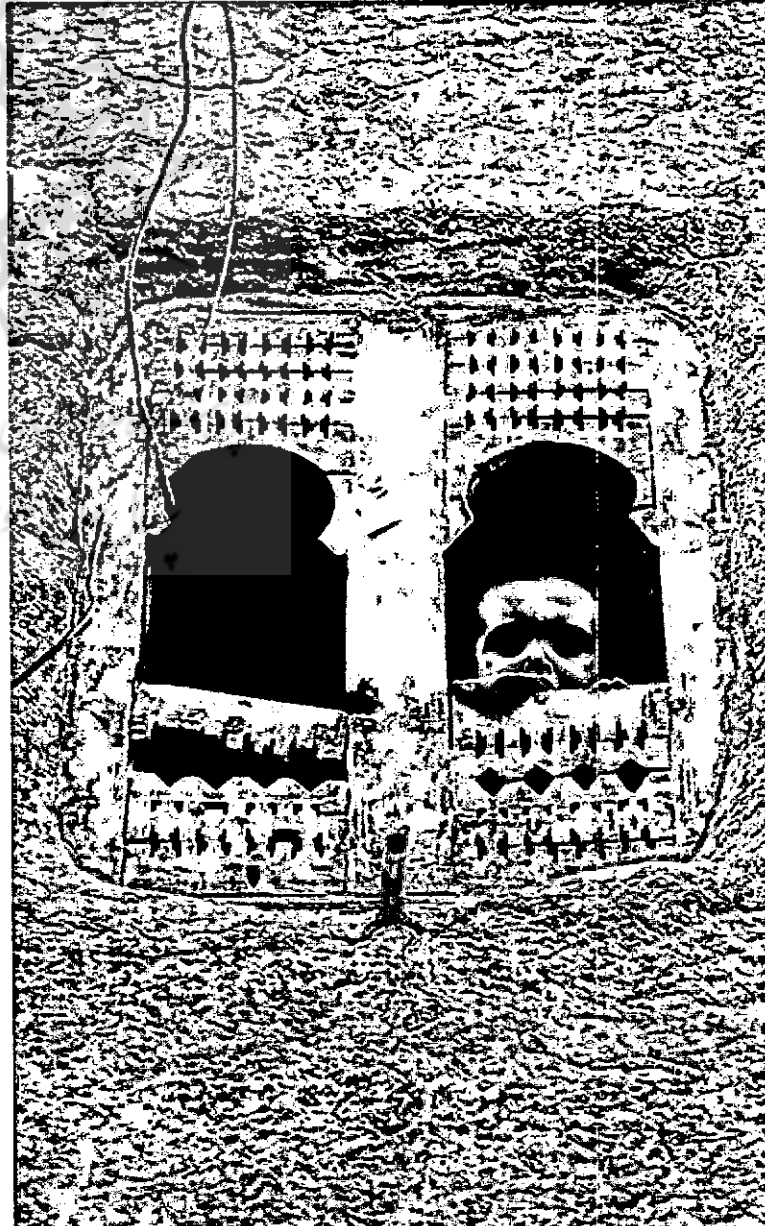
و بدین دلیل است که در اکثر کشورهای اسلامی پس از چند دهه بی‌توجهی، به نهاد وقف بازگشتی مجدد شده است. زیرا آن نهاد را پایه مثبت و اساسی برای توسعه جامعه می‌دانند و به نظر می‌رسد بهترین کار برای بازگشت به وقف به عنوان پایه اساسی توسعه جامعه آن است که متفکران و فرهیختگان این نهاد را مورد اهتمام علمی و عملی قرار دهند تا بتوان جامعه را به آن ارتباط داد. سؤال ما در این پژوهش این است: چگونه می‌توان از سرمایه وقت و زمان جوانان در راه وقف استفاده کرد؟ ولی نخست به چند مقدمه درباره تعریف وقف، انواع مصرف و روش استفاده از نیروی جوان بحث و بررسی کرد.

مبحث یکم ویژگی‌های وقف

در تعریف وقف آمده: حبس اصل [مال] و هزینه کردن ثمره [آن]^۶ و برای مشروعیت آن، هم به حدیث و سنت استناد شده و هم به قرآن کریم که دعوت به کار نیک و خیرخواهی می‌کند: «لن تنالوا البر حتی تنفقوا مما تحبون، و ما تنفقوا من شیء فان الله به علیم»^۷

وقف کردن یکی از کارهای نیکوکاری است که یک فرد آن را با کمال اختیار و داوطلبانه برای دو هدف انجام می‌دهد، اولی هدف عام برای خدمت به مردم به عنوان یک تکلیف دینی، زیرا اسلام مردم‌زایه همکاری و همدلی و نیکوکاری دعوت کرده است، و نهاد وقف می‌تواند خدمات دائم و مستمری را در جامعه ایفا کند مانند تأسیس مدارس و بیمارستان و غیره. دوم هدف خاص، زیرا با انجام وقف انسان تسلیم انگیزه‌های فطری و درونی خود در راه نیکوکاری و خیرخواهی می‌شود، عوامل و انگیزه‌های انسان برای انجام نیکوکاری می‌تواند یکی از این عوامل باشد:^۸

۱. انگیزه دینی: برای رسیدن به ثواب و اجر آن در آخرت، و کفاره گناهان؛
۲. انگیزه فطری و غریزی: غریزه انسان علاقه به مال و افتخار به آن دارد، ضمناً گاهی ترس از از بین رفتن آن در آینده دارد. لذا می‌خواهد با وقف کردن ضمن آزاد شدن از حب مال دنیا، آن را برای مدت درازی از راه حبس و وقف آن نگه داشته، و سود و منافع آن را در راه منافع عمومی هزینه کند.
۳. انگیزه واقعی: گاهی انسان با داشتن دارایی زیاد، خود را در یک وضعی می‌بیند که یا وارث ندارد، یا از نظر روحی با اطرافیان هم‌نواخت نیست و نگران آینده اموال خود است، که بهترین راه را وقف کردن آن در راه نیکوکاری و خدمت به جامعه می‌بیند.

۴. انگیزه شخصی: گاهی احساسات عاطفی به خانواده یا منافع شخصی آن را وادار می‌کند که اموال خود را «وقف اولادی» کند، و با این کار به جای تقسیم مال ارث میان وراث و احتمال از بین رفتن آن، آن را وقف دایم اولادی می‌کند.
۵. انگیزه اجتماعی: یکی از انگیزه‌های وقف، خدمت به جامعه با انگیزه خیرخواهی و احساس مسؤلیت نسبت به هم‌نوعان و جامعه خود می‌باشد.

میزان وقف در دوره‌های گوناگون

میزان وقف تابع شرایط سیاسی و اقتصادی هر دوره در نوسان است. یکی از عوامل گسترش وقف آسان بودن اجرای آن است، زیرا شرایط وقف آسان و تنها با اراده یک طرفه قابل اجراست، و نیاز به «قبول» طرف دیگر نیست.^۱ و این آسانی یکی از عوامل گسترش وقف است در کنار عوامل دیگر مانند آیات و روایات فراوان در تشویق نیکوکاری.

در مقابل آن عوامل متعددی به وجود آمد که در تاریخ معاصر نقش اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نهاد وقف به ضعف گرایید، از جمله این عوامل می‌توان به سه عامل اشاره نمود:

۱. ضعف آگاهی‌های دینی و شرعی، که باعث شده بسیاری از مسلمانان به اهمیت وقف، چه در دنیا و چه در آخرت، کمتر پی ببرند، و با اینکه اکثر مردم به انجام کارهای نیک و کمک مالی گرایش دارند، ولی کمتر به تأسیس نهاد وقف به عنوان نهادی دایمی و ماندگار اهمیت می‌دهند.
۲. متأسفانه بسیاری از مسلمانان فکر می‌کنند نهاد وقف فقط جنبه مذهبی دارد و مثلاً فقط به مسجد و قبرستان و حسینیه تعلق دارد، یا اینکه وقف نمادی از نمادهای گذشته بوده و با روزگار معاصر سنخیت ندارد، در صورتی که این نگاه منفی با واقعیت سازگار نیست، و باید دست‌اندرکاران برای اصلاح این نگاه کوشش جدی نمایند. و حل آن از راه مطرح کردن راه‌های جدیدی برای وقف کردن که سازگار با نیازهای معاصر مردم باشد.

۳. باز هم به دلیل نگاه منفی نسبت به موقوفات سابق هنوز جایگاه واقعی وقف برای مسلمانان معاصر روشن نشده است. مثلاً هنوز بسیاری از مردم تصور بر این دارند که وقف یعنی همان اطعام فقرا در روزهای مذهبی، قربانی کردن در روز قربان، روشن کردن شمع در سقاخانه، روضه‌خوانی یا دادن فرش به مسجد است. همه این موارد در روزگار خود دارای اثری مهم و ضروری بوده، ولی امروزه نیازهای جامعه تغییر یافته و باید مصادیق وقف نیز تغییر یابد. ایرادی در این گونه وقف در روزگار گذشته نیست، بلکه ایراد حقیقی در عدم وقف کردن مردمان امروز بر اساس نیازهای روز جامعه است، باید نیازهای جامعه امروز را تشخیص داد و واقفان را به آن سو هدایت کرد.

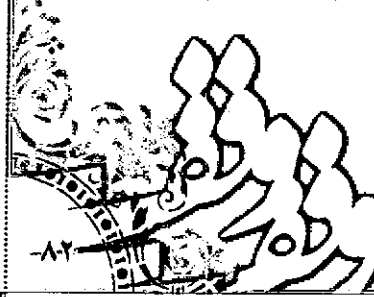
مبحث دوم:

گستره وقف و مصرف آن

نهاد وقف با شروع دولت اسلام در زمان پیامبر نشأت یافت، و همچنان با گسترش تمدن اسلام، این نهاد با پشتیبانی مادی و معنوی تمدن اسلامی گسترش یافت. به عنوان مثال، مسجد که اولین نهاد وقفی و دینی بود بعدها به عنوان یک نهاد مؤثر اجتماعی و آموزشی به صحنه آمد، سپس نهادهای وقفی جدیدی مانند مدارس، کتابخانه‌ها، بیمارستان‌ها و... بر حسب نیازهای جامعه ظهور یافتند، با مروری به تاریخ تمدن اسلامی به دهه‌ها نوع مصرف وقفی برخورد می‌کنیم که نشان‌دهنده ظرفیت گسترده وقف برای تأمین نیازهای به روز جامعه اسلامی است. شاید مسجد قبا به عنوان نمادین، اولین مسجد موقوفه باشد، ولی بعدها شاهد موقوفات عظیمی در مکه و مدینه (حرمین شریفین)، دانشگاه‌های بزرگ اسلامی مانند جامعه‌الازهر در مصر، مسجد اموی در شام، جامعه‌القروبین در مراکش و دهها نمونه دیگر بودیم که پس از آنها مدارس، کتابخانه‌ها و بیمارستان‌ها نیز در حد وسیعی بر اساس نهاد وقف تأسیس شدند. پس از گسترش مدارس در شهرهای مهم اسلامی [مانند بغداد، مصر، ری و نیشابور] تأسیسات وقفی دیگری

یکی از انگیزه‌های وقف، خدمت به جامعه با انگیزه خیرخواهی و احساس مسؤلیت نسبت به هم‌نوعان و جامعه خود می‌باشد.

مانند خان، رباط، کاروان‌سرا، سقاخانه و بیمارستان برای پشتیبانی از نیازهای جامعه و طلاب علوم اسلامی توسط واقفان تأسیس شدند. در کنار هر موقوفه «رقباتی وقفی» جهت تأمین مالی نهادهای وقفی آموزشی، و طلابی که از راه دور به این مدارس وارد می‌شدند تأسیس یافت.^{۱۰} در کنار موقوفات آموزشی، شاهد گونه دیگری از موقوفات برای تأمین نیازهای اجتماعی هستیم، و در این زمینه مسلمانان دست به ابتکارهای عجیبی نیز زدند. علاوه بر تأمین نیازهای آموزشی، اقتصادی و اجتماعی انسان، حتی به تأمین نیازهای حیوانات و محیط زیست توجه کردند، و بر حسب نیازهای روز جامعه دست به وقف می‌زدند. مثلاً موقوفاتی داریم مانند وقف قنات، نهر آب، پل، روشناسی کوجه‌ها، تأمین غذای پرندگان، کمک به گربه‌های گم‌شده، یا حیوانات مریض. همچنین در اسناد وقفی شاهد مصارفی در وقف هستیم مانند کمک به اسرا، بیچارگان، بیوه‌ها، ایتم، بیمارستان‌ها، مدارس، قبرستان‌ها، کتاب‌ها، کتابخانه‌ها، آموزش قرآن، مهمان‌خانه‌ها، کاروان‌سراها، راهداری‌ها، سقاخانه‌ها و کمک به زوار حج یا عتبات.

این گونه مصارف را مسلمانان بر اساس نیازهای روز جامعه انتخاب می‌کردند، و در واقع نهاد وقف با حرکت تمدن اسلامی، و بر حسب آن سامان می‌یافت.

طبقه‌بندی مصارف وقف

می‌توان مصارف وقف را به سه گونه طبقه‌بندی نمود:

۱. موقوفات دینی و فرهنگی: این گونه موقوفات مسؤلیت مالی نهادهای دینی و آموزشی را بر عهده می‌گرفتند. مانند وقف بر حرمین شریفین [مکه و مدینه]، مساجد، مدارس، آموزشگاه‌ها، حوزه‌های علمیه، و کتابخانه‌ها. این نوع موقوفات در اکثر دوره‌ها و در غالب کشورهای اسلامی انتشار دارد.
۲. موقوفات اجتماعی: این گونه موقوفات مسؤلیت تأمین مالی

نهادهای اجتماعی را دارند مانند کمک به ایتم، مسافران، بیماران، فقرا، نیازمندان و غیره.

۳. وقف اولادی [یا وقف بر اولاد]: این گونه وقف‌ها برای تأمین و بیمه آینده فرزندان واقف بوده و در گذشته وقف بر اولاد گسترده بود. ولی امروزه به این گونه وقف کمتر گرایش وجود دارد، و حتی در بعضی کشورهای اسلامی از نظر قانونی آن را لغو کردند.

از این گوناگونی پی می‌بریم که واقفان براساس نیاز جامعه، وقف می‌کردند، و هر زمان یا مکان وقف خاص خود را می‌طلبید. مثلاً در کشورهای کم‌آب [مانند ایران] سقاخانه و قنات بیشتر است، و در کشورهای دارای نهراب [مانند بلغارستان و اصفهان]، وقف پل برای عبور مردم رایج‌تر است. یا مثلاً در صحرای کشورهای شمال آفریقا ما شاهد موقوفاتی برای مبارزه با جانوران سمی مانند عقرب و مار و کمک مالی به خانواده‌هایی که همسرانشان را توسط جانوران از دست می‌دهند، و یا موقوفاتی برای تغذیه گربه یا سگ‌های گم‌شده، موقوفاتی برای مبارزه با حشرات مضر مانند ملخ و غیره هستیم، که در تمام این وقف‌ها، ما شاهد نگاه توسعه‌ای مسلمانان بر انسان و محیط زیست هستیم.^{۱۱} بی‌شک اصرار بر گونه‌های وقفی قدیمی که بر حسب زمان و مکان و نیازهای روز جامعه سازگاری

ندارد، کاری خردمندانه و منطقی نیست، و اصرار برخی از واقفان بر تأسیس موقوفاتی که جامعه به آن نیاز ندارد باعث تأثیرهای منفی در منافع نهاد وقف خواهد شد. اگر واقفان اصرار بر مصارفی کنند که نیاز روز جامعه را تأمین نکند، قطعاً از اهداف والای نهاد وقف دور خواهیم شد،^{۱۲} لذا می‌توان گفت که یکی از عوامل عقب‌نشینی وقف و عدم گسترش آن در روزگار ما، عدم سازگاری وقف با نیازهای جامعه و اتکا به چارچوب‌های گذشته، و عدم رعایت شرایط و نیازهای مکانی و زمانی در تأسیس وقف است.

مبحث سوم

اوقاف و روش‌های بهره‌گیری از نیروی جوانان

با نگاهی به رابطه وقف با جوانان متوجه خواهیم شد که این رابطه یک‌طرفه است، بدین معنی که غالباً بیشتر موقوفات برای مصارفی وضع شده‌اند که جوانان جزو اولین استفاده‌کنندگان و اولین گروه از موقوف علیهم می‌باشند. مثلاً این جوانان هستند که از مدارس وقفی، که بیشترین آمار موقوفات بعد از مساجد، را دارند، در تمام مراحل آن بهره می‌برند، زیرا اسلام به علم و طالبان علم که جوانان هستند، اهمیت بسزایی می‌دهد. مدارس وقفی اسلامی نه فقط زمینه‌های آموزشی از قبیل استاد و کتاب و محل درس را آماده می‌کرده، حتی اسباب معیشت، خوراک و مسکن را برای جوانان تأمین می‌کند. وقف‌های آموزشی جوانان را تحویل می‌گرفت و تا آخرین مراحل تحصیل آنان را پشتیبانی، و کلیه نیازهای آنان را تأمین می‌کرد.^{۱۳}

امروزه در جهان اسلام شاهد موقوفاتی هستیم که به جوانان بی‌بضاعت پسر و دختر برای ازدواج اختصاص دارد، و این موقوفات ریشه‌های تاریخی دارد.^{۱۴} موقوفاتی نیز برای کمک به جوانان نیازمند به کمک مالی برای ازدواج داریم، مانند طلای موقوفه‌ای که در وقف‌نامه آن آمده: برای امانت دادن به عروس‌های بی‌بضاعت جهت استفاده در جشن عروسی.^{۱۵} همچنین در تاریخ وقف‌نامه‌ها داریم برای تأمین جهیزیه برای عروس و داماد بی‌بضاعت. و این گونه موقوفات در سفرنامه مشهور ابن بطوطه آمده است.^{۱۶} این گونه موقوفات که ذکر آن

در تاریخ آمده است بسیار شبیه به مؤسسات و نهادهای خیریه‌ای است که امروزه در بیشتر کشورهای اسلامی وجود دارد، این نهادهای خیریه با نظمی بهتر، و امکانات وسیع‌تر برای کمک‌های مالی و عینی به زوج‌های جوان، و برگزاری جشن‌های ازدواج مشترک، یا آموزش مسائل اخلاقی و اجتماعی به آنان فعالیت می‌کنند.

این نمونه‌ها نشان‌دهنده بهره‌گیری جوانان از نهادهای خیریه و موقوفات دارد که امروزه بیشتر از نهادهای آموزشی که قبلاً بوده، است. ولی سؤال ما این است چرا در برابر بهره‌گیری جوانان از وقف، متأسفانه نهادهای وقفی هیچ‌گونه کمک و بهره‌ای از جوانان نمی‌برند؟ شاید اغلب جوانان نمی‌توانند کمک‌های مالی به وقف بدهند، ولی سنین جوانی و امکانات بالقوه جوانان می‌تواند پشتوانه مهمی برای مؤسسات وقفی باشد. زیرا ویژگی‌های اجتماعی، روانی و بدنی جوانی آنان را در مقامی قرار می‌دهد که می‌توانند نقش بسیار مهم و گسترده‌ای در تمام زمینه‌های خدمات وقفی داشته باشند. عواملی که باعث تقصیر جوانان نسبت به نهاد وقف قابل ذکر است را می‌توان در سه بخش ذکر کرد:

شاید اغلب جوانان نمی‌توانند کمک‌های مالی به وقف بدهند، ولی سنین جوانی و امکانات بالقوه جوانان می‌تواند پشتوانه مهمی برای مؤسسات وقفی باشد. زیرا ویژگی‌های اجتماعی، روانی و بدنی سنین جوانی آنان را در مقامی قرار می‌دهد که می‌توانند نقش بسیار مهم و گسترده‌ای در تمام زمینه‌های خدمات وقفی داشته باشند.

مسئولان اوقاف، خود جوانان و جامعه به طور عموم. در همین مقاله به موانع شرکت جوانان در کمک به وقف خواهیم پرداخت.

به نظر برای بهره‌وری بهتر و اصولی‌تر از نیروی جوانان در راه خدمت‌گذاری به نهاد وقف می‌توان به هفت زمینه و خاستگاه مهم توجه کرد، که این هفت خاستگاه می‌تواند رسیدن به این هدف را آسان کند:

۱. آمار بالای نیروی جوان در جامعه‌های اسلامی؛
  ۲. کیفیت بالای نیروی جوانان در دوره جوانی؛
  ۳. قابلیت بهره‌وری از نیروی جوان؛
  ۴. ویژگی‌های جامعه اسلامی؛
  ۵. ضرورت تجدید نظر در «وقف منافع»؛
  ۶. شناخت انگیزه‌های جوانان در کارهای داوطلبانه؛
  ۷. ضرورت به کارگیری اصل تحقق مصلحت وقف.
- اکنون در این هفت مبحث با رعایت ایجاز به بحث می‌پردازیم:

۱. آمار بالای نیروی جوان در جامعه‌های اسلامی

با نگاهی به آمار جمعیت‌شناسی کشورهای اسلامی در حال توسعه، به این نتیجه می‌رسیم که سنین کودکی و نوجوانی بیشترین قاعده هرم جمعیت را تشکیل می‌دهد، و جوانان در حد متوسط هر چه به طرف بالا می‌رویم کمتر می‌شود. به عنوان مثال در کشورهای حوزه خلیج فارس طبق آمار سال ۲۰۰۴^{۱۷} می‌بینیم که نرخ آمار جوانان سنین ۲۰ تا ۲۹ ساله ۱۸٪ کل جمعیت را تشکیل می‌دهد. این دوره از عمر افراد را می‌توان دوره جوانی^{۱۸}، دوره اتمام تحصیلات مدرسه، و ورود به تحصیلات دانشگاهی یا ورود به بازار کار به شمار آورد.

با نگاهی به جدول زیر می‌توان آمار جوانان را در این کشورها شناخت.

با این جدول می‌توان به رشد روزافزون و نیروی زیاد جوان در جامعه پی برد، زیرا گاهی یک

آمار جمعیت و درصد جوانان در سال ۲۰۰۴ (آمار ایران ۱۳۸۵ ش)

کشور	جمعیت کل کشور	آمار جوانان ۲۰-۲۹ ساله	درصد
ایران	۷۰/۴۹۵/۰۰۰	۱۶/۲۳۶/۳۷۴	۲۳/۰۴٪
امارات متحده	۴/۳۲۰/۰۰۰	۹۹۱/۵۸۳	۲۳٪
بحرین	۷۰۷/۱۶۰	۱۳۹/۸۲۹	۱۹/۸٪
عربستان	۲۲/۶۷۳/۵۳۸	۳/۷۳۲/۶۵۹	۱۶/۵٪
عمان	۲/۴۱۵/۵۷۶	۵۳۴/۲۵۳	۲۲/۱٪
قطر	۷۵۶/۴۸۶	۱۴۶/۰۲۵	۱۹/۳٪
کویت	۲/۳۹۰/۵۹۱	۵۰۹/۳۸۵	۲۱/۳٪
جمع	۳۳/۲۶۳/۳۵۱	۶/۰۵۳/۷۳۴	۱۸/۲٪

چهارم یا یک سوم جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند^{۱۱} این مسأله می‌تواند انگیزه‌ای باشد برای بررسی مجدد ضرورت ملی و دینی برای بهره‌وری بیشتر از نیروی جوانان در زمینه نیکوکاری و وقف. به عنوان نمونه اگر به آمار ۶ میلیون جوان در حوزه خلیج فارس نظر افکنیم، و با برنامه‌ریزی صحیح بتوانیم فقط ۱٪ این جمعیت جوان را به سوی نهاد وقف بکشانیم می‌شود ۶۰/۰۰۰ جوان پسر و دختر و از استعدادها و توانایی‌های آنان در وقف و نیکوکاری بهره برد. این جنبه، جنبه کمی و آماری بود، و منظور ما فقط جنبه کمی نیست، بلکه مهمتر از آن جنبه معنوی جوانان است که به آن می‌پردازیم.

۲. کیفیت بالای نیروی جوانان در دوره جوانی

دوره جوانی دوره ایده‌آلی است زیرا ویژگی‌هایی همچون احساس مسئولیت در انجام وظایف انسانی و ملی، علاقه به کار و خلاقیت، فعالیت خستگی‌ناپذیر دارد، نیز با ایمان قاطع و خلل‌ناپذیر در راه ارزش‌های اعتقادی قدم بر می‌دارد، به خصوص اگر فعالیت جنبه انسانی و خیریه داشته باشد. همچنین دوره جوانی دارای انرژی و نشاط برای انجام کار و فعالیت است، بر خلاف دوره کهن‌سالی که انسان همواره به دنبال فرار از کار و یا تأخیر آن است، چه کارها مهم باشد و چه نباشد.

این نشاط و انرژی جوانان همان گونه که می‌تواند زمینه مناسبی برای سرمایه‌گذاری و بهره‌وری مناسب در کارهای مثبت و مفید جامعه باشد، می‌تواند در راه مخرب و غیر مثبت به کار گرفته شود. پژوهش‌های اجتماعی نشان می‌دهد اغلب قیام‌ها، آشوب‌ها و حتی انقلاب‌ها توسط جوانان به مرحله اجرا در می‌آید، و چه بسا طراحان و هدایت‌کنندگان از نسل سنین بالاتر جامعه باشند، ولی اجراکنندگان غالباً نیروی جوان می‌باشد.^{۱۲}

جوانان می‌توانند در دوره جوانی استعدادهای نهفته خود را از راه فعالیت‌های نیکوکاری و داوطلبانه کشف کنند، و آن را در سطح نام‌آوران، قهرمانان و طبقه مؤثر اجتماعی برسانند. این گونه فعالیت‌ها، می‌تواند انرژی جوانی، خلاقیت‌ها و انگیزه‌های فطری و خیرخواهانه آنان را به جایی برسانند که باعث افتخار و کامیابی آنان باشد، زیرا زمینه‌ای است برای فعالیت و صرف انرژی بدنی و زمانی و فکری که علاوه بر این فعالیت‌ها سازگار با روحیه ماجراجویانه جوانان و دوره بازی کردن نقش‌های اجتماعی است، و در حقیقت کارهای نیکوکاری و وقفی می‌تواند علاوه بر خلأ در زمینه نقش اجتماعی جوانان را پر کند، می‌تواند آنان را برای به عهده گرفتن مسؤلیت‌های آینده آماده سازد. این خواستگاه یعنی بهره‌وری از استعدادهای روانی و اجتماعی جوانان می‌تواند ما را در به‌کارگیری نیروی جوانان در پروسه وقف و فعالیت‌های وقفی کمک کند.

۳. قابلیت بهره‌وری از نیروی جوانی

شاید طبقه جوانان آن قدر امکانات مالی نداشته باشند تا نهاد وقف از آنان بهره‌مند شود. همچنین قدر و منزلت اجتماعی جوانان در آن سطح نیست که نهاد وقف بتواند از تجربه و منزلت اجتماعی آنان استفاده کند، ولی در مقابل، جوانان ویژگی‌هایی همچون شور و شرف و همت و نشاط کاری، که دیگر طبقات جامعه این ویژگی‌ها را ندارند که قابل استفاده است و این در کنار داشتن «وقت فراغت» نامحدود چه در روزهای عادی یا روزهای تعطیلی، که می‌توان از آن بهترین بهره‌ها برد. در یک بررسی آمده که جوانان (دختر و پسر) در روزهای تحصیلی معادل ۳ ساعت، و در روزهای تعطیل معادل ۸ ساعت وقت فراغت دارند^{۱۳} و این انرژی، همان منبعی است که نهاد وقف می‌تواند از آن بهره کافی ببرد، زیرا این شور و نشاط در کنار وقت فراغت کافی بهترین سرمایه‌ای است که می‌توان روی آن حساب کرد.

۴. ویژگی‌های جامعه اسلامی

هر جامعه‌ای ویژگی‌های خاص خود را دارد، و این ویژگی‌ها زاینده سرچشمه‌های متعددی است از جمله زاینده سرچشمه «دینی» که جامعه به آن ایمان دارد و بر اساس آن اعتقاد و ایمان مجموعه‌ای از هنجارها، عرف‌ها و سنت‌ها در پروسه بلند زمانی به وجود می‌آید، و جزو ویژگی‌های ذاتی و لاینفک آن جامعه قرار می‌گیرد، و افراد جامعه همواره آن عرف‌ها و سنت‌ها را به کار برده و از آن دفاع می‌کنند. پس نمی‌توان بدون شناخت ویژگی‌های هر جامعه‌ای آن را شناخت، و معمولاً دین و فرهنگ هر جامعه‌ای نقش مهمی در ساختار و ویژگی‌های آن جامعه دارد، زیرا میان اعتقادات مردم و فرهنگ و سنت اجتماعی آنان و میان اعتقادات مردم و فعالیت‌های اجتماعی و نیکوکاری آنان رابطه علت و معلولی وجود دارد. قطعاً اولیای جوانان با فعالیت‌ها و کارهای اجتماعی سازگار با دین جامعه اظهار رضایت کرده، و با فعالیت‌ها و کارهای منافی با دین جامعه اظهار عدم رضایت کرده و از آن جلوگیری می‌نمایند.

فعالیت‌های خیریه و نیکوکاری که توسط عناصر هر جامعه‌ای رخ می‌دهد، پدیده‌ای است همانند پدیده‌های دیگر زاینده و متأثر از عقاید، ارزش‌ها، فرهنگ و آداب و رسوم آن جامعه است. بنابراین هر فعالیت داوطلبانه که از زمینه و خاستگاه آن جامعه زاینده نشده باشد، نتیجه‌بخش نخواهد بود، و قطعاً به اهداف نیکوکارانه نخواهد رسید. پس نمی‌توان برنامه‌های داوطلبانه و خیرخواهانه‌ای با نهادهای وقفی را به دور از ویژگی‌ها، ارزش‌ها و دین هر جامعه به کار برد. بسیاری از پژوهش‌ها و تحقیقات در این زمینه تأکید دارند که هرگونه برنامه‌ریزی در زمینه فعالیت‌های داوطلبانه و خیرخواهانه باید با ویژگی‌های آن جامعه سازگار باشد. اگر هنگامی که برای فعالیت نهادهای خیریه برنامه‌ریزی سازگار با فرهنگ، آداب و سنن و اعتقادات جامعه باشد، در واقع هم ضمانت موفقیت را خواهیم یافت، و هم بهترین بازده را خواهیم داشت، برعکس اگر هر فعالیتی به دور از آن باشد، در حقیقت محکوم به شکست و از بین رفتن سرمایه است.

مثلاً اولین شرط موفقیت رعایت احکام و معیارهای شرعی و فرعی جامعه هم در اهداف و هم در وسایل فعالیت‌های اجتماعی است. مثال در جامعه‌ای که اختلاط میان پسر و دختر جزو عرف و رسم نباشد، اصرار بر آن باعث عدم موفقیت خواهد بود، همچنین عرف‌ها و آداب و رسوم هر جامعه‌ای باید رعایت شود.

۵. ضرورت تجدید نظر در احکام وقف منافع^{۲۲} و حقوق

در تعریف وقف آمده: حبس اصل مال و مصرف کردن منافع آن^{۲۳}. آنچه میان فقها اتفاق نظر وجود دارد صحت وقف «اموال عینی» مانند زمین و ساختمان و پل و غیره برای بهره‌گیری مردم از «منافع» آن است. ولی آنچه که میان فقها اختلاف نظر وجود دارد در شرایط «عینی بودن» و «دایمی بودن» است. برخی فقها اصرار دارند که این دو شرط لازمه صحت وقف است، ولی برخی فقها، مانند فقهای مالکی و

یا برخی فقهای معاصر، از این دو شرط گذشته و صحت موقوفات غیرعینی و موقت را پذیرفته‌اند.^{۲۴} امروزه فقهای معاصر مسلمان، گرایش به پذیرش «وقف منفعت» دارند، همان‌گونه که در توصیه‌نامه اختتامیه همایش دوم اوقاف برگزار شده در مکه در عربستان سعودی سال ۱۴۲۷ق-۲۰۰۶م آمده که: همایش به دبیرخانه آن توصیه می‌نماید تا با شورای فقهای بزرگ و نهادهای فقهی و حوزه‌های علمیه درباره مشروعیت و جواز «وقف منافع» و «وقف حقوق» مباح و مشروع را مانند «حقوق مالکیت فکری و معنوی، و مانند وقف منافع اعیان و نقود را جستجو و بررسی نمایند.

همچنین در «همایش سوم مسائیل فقهی وقف» برگزار شده در کویت در سال ۱۴۲۸ق/۲۰۰۷م شرکت‌کنندگان به مجموعه‌ای از تصمیمات رسیدند، از جمله درباره «وقف منافع» شرکت‌کنندگان اعلام کرده‌اند که: وقف منافع و حقوق، جایز است، اجتهاد آنان بر اساس عمومیت متون شرعی در مشروعیت وقف، و برای اینکه اهداف و مقاصد وقف را تأمین می‌کند بوده است. همچنین وقف منافع و حقوق می‌تواند وقف دائمی یا موقت باشد، علاوه بر اینکه می‌توان «منافع اشخاص» را وقف کرد، و منظور از آنچه که اشخاص مانند پزشکان، مهندسان، دانشمندان و متفکران و غیره علم خود را در راه خیر و نیکوکاری وقف و مصرف نمایند، زیرا «وقف منافع و حقوق» مقاصد و اهداف شرع را یعنی گسترش دایره منافع عمومی و آماده‌سازی بهره‌وری هرچه بیشتر مردم از سرچشمه‌های مالی قابل انتفاع، تأمین می‌کند. همچنین این نوع وقف هیچ‌گونه تضادی با اصل حفظ عین و مال که در شرع آمده ندارد. شرکت‌کنندگان همایش توصیه نمودند که دست‌اندرکاران امور وقفی را جهت تهیه لوایح قانونی برای حمایت از وقف منافع و وقف حقوق معنوی و فکری و امکان ثبت آن در دفاتر ثبت را فراهم نمایند^{۲۵} با نگاهی باز به احکام وقف و مبتنی بر رعایت زمان و مکان و نیازهای جامعه، نهاد وقف می‌تواند از نیروی وقف و انرژی جوانان استفاده بهینه‌ای داشته باشد. زیرا با این نگاه، وقف می‌تواند از دریچه «وقف منفعت» از جوانان بهره‌بردار، تا «وقف اموال عینی»، به خصوص اینکه وقف منفعت می‌تواند «موقتی» باشد و نه «دائمی».

۶. شناخت انگیزه‌های جوانان در کارهای داوطلبانه

عوامل عدیده‌ای انسان را به کارهای نیک تشویق می‌کند؛ معمولاً یکی از مهمترین عوامل کارهای داوطلبانه و خیرخواهانه در جامعه اسلامی به دست آوردن اجر و ثواب نزد خداوند است، زیرا مسئله ثواب یکی از دغدغه‌های انسان مسلمان است و او به دنبال شهرت و پاداش در دنیا نیست. همیشه یک نیکوکار مسلمان خود را مصداق این آیه شریفه می‌داند: «انما نطعمکم لوجه‌الله لا نرید منکم جزاء و لا شکورا»^{۲۶} [ترجمه: مؤمنان می‌گویند] ما شما را [ای مردم] به خاطر خدا اطعام می‌کنیم و هیچ پاداش و سپاسی از شما نمی‌خواهیم.

علاوه بر انگیزه دینی، عوامل دیگری وجود دارد که او را به کارهای نیکوکاری تشویق می‌کند: * انسان نیکوکار همیشه به دنبال پیاده کردن اهداف و ارزش‌های شخصی است، و این یک عامل معنوی و درونی است، همچنین گسترش پیشرفت و تمدنی بودن جامعه است.

* کمک به هموعان از راه نیکوکاری ایجاد رضایت درونی و آرامش معنوی به دنبال دارد، این گونه احساسات آرام‌بخش در انجام وظایف رسمی و کاری روزانه به دست نمی‌آید، بر عکس انسان پس از انجام وظایف روزانه احساس خستگی و فشار کار روزانه می‌کند، و یا اینکه از محیط تکراری کار بیزار است، در صورتی که پس از انجام کارهای خیرخواهانه و داوطلبانه بدون پاداش به هموعان آرامش خاطر عمیقی به دست می‌دهد.

* بسیاری از کسانی که به دنبال انجام کارهای داوطلبانه هستند با هدف کسب تجربیات در معارف جدید، و پیشرفت در مدیریت اجتماعی هستند، بسیاری از جوانان از کارهای روزمره خود خسته شده، به دنبال فعالیت‌های اجتماعی جدیدی هستند که روحیه آنها را ارضا کند.

یکی از مهمترین

عوامل کارهای

داوطلبانه و

خیرخواهانه در جامعه

اسلامی به دست

آوردن اجر و ثواب

نزد خداوند است،

زیرا مسأله ثواب یکی

از دغدغه‌های انسان

مسلمان است و او به

دنبال شهرت و پاداش

در دنیا نیست

* همچنین از عوامل کارهای خیریه گسترش دادن شبکه روابط اجتماعی و شناخت عناصر جدید در جامعه است و این از نیازهای فطری انسان است. یکی از ویژگی‌های جوانان گسترش شبکه روابط دوستانه است، و کارهای خیریه می‌تواند بستر مناسبی برای این کار باشد.^{۲۷}

* و در آخر، جوانان به دنبال پر کردن اوقات فراغت خویش هستند. زیرا اکثر مردم از اوقات بیکاری و فراغت بیزار هستند، کارهای وقفی و داوطلبانه می‌تواند گزینه مناسبی برای پر کردن اوقات فراغت باشد.

شناخت این انگیزه‌ها و عوامل برای کارها نیکوکاری، توسط نهادهای وقف می‌تواند بستری برای تعامل با جوانان، و بهره‌وری بهتری از نیروها و اوقات آنها که سرمایه عظیمی به حساب می‌آید، باشد. و این بهترین وسیله برای تعامل دو طرف میان نهاد وقف و جوانان است.

۷. ضرورت رعایت اصل «تحقق مصلحت وقف»

بسرای به کارگیری نیروهای جوانان در وقف و نیکوکاری باید نگاه فقها بر اصل رعایت تحقق مصلحت وقف استوار باشد، زیرا با این کار از یک طرف می‌توان از اوقات فراغت جوانان در راه امور خیریه بهره کافی برد، از طرف دیگر می‌توان جامعه را از مشکلات اوقات فراغت که یکی از عوامل ناهنجاری جوانان است دور ساخت. در عمل ثابت شده که سرگرمی جوانان به کارهای نیک، آنان را از کارهای ناهنجار دور می‌سازد، و این مصلحت جامعه اسلامی را تأمین می‌کند. به علاوه با به کارگیری جوانان در کارهای وقفی و داوطلبانه باعث می‌شود که آنان در راه سازندگی و توسعه جامعه نقش مثبت داشته باشند، و باعث می‌شود که اولیای جوانان، آنان را به کارهای نیکوکاری تشویق کرده، و این را بستری مناسب برای تربیت صحیح، و تضمینی در برابر عوامل انحراف و جرایم و ناهنجاری‌ها خواهد بود، و در نتیجه نهاد وقف به عنوان نهادی مثبت و خلاف نقش خود را در اذهان عمومی جامعه خواهد یافت.

با در نظر گرفتن نیاز نهادهای وقفی به هر نوع امکانات مادی و معنوی، چه در سطح برنامه و اندیشه و چه در سطح امکانات عملی و تجربی، که جوانان در این حوزه اگر در این زمینه استعداد داشته باشند، بهترین نتیجه را خواهند داد.

زیرا نهاد وقف فقط به پول و اموال عینی نیاز ندارد، با اینکه آنها محور اساسی وقف است، ولی همه نیازها در پول و اموال خلاصه نمی‌شود، بلکه وقف به همه نوع امکانات فکری، عملی و نیروهای جوانی که بتوانند هر روز طرح جدیدی را عرضه کنند نیاز دارد.

***

به نظر نویسنده این هفت خاستگاه می‌تواند چارچوبی مناسب برای بهره‌وری وقف از امکانات و نیروهای کمی و کیفی جوانان و حداکثر استفاده نهاد وقف از آنان باشد، ولی همان گونه که مطرح شد، باید نگاه ما به وقف از چارچوب نگاه سنتی، که وقف را محدود به «وقف اموال عینی» می‌کند، تغییر کرده و با نگاه جدیدی به مسأله نظر افکنده و در رأس آن «وقف منافع» را جایز بدانیم.

مبحث چهارم

پیشنهاد کاربردی برای بهره‌گیری از اوقات جوانان در نهاد وقف

نیازهای هر جامعه‌ای بر اساس وضع اقتصادی، همچنین بر اساس خدمات اساسی تقدیم شده توسط دولت‌ها متفاوت است. نیازهای هر جامعه نیز با جامعه دیگر بر اساس عوامل مکانی و زمانی متفاوت است. و اگر این نیازها در گذشته محدود بوده، و عمدتاً با کمترین کوشش قابل رفع بوده است، ولی امروزه با پیچیدگی دنیای معاصر، و نیازهای متنوع انسان امروزی، و بالا رفتن رشد جمعیت کشورها دیگر نمی‌توان با اقدام‌های ساده گذشته نیازهای مردم را رفع کرد، و باید راه‌حل‌های نوینی بر اساس مشکلات معاصر جامعه، با اختلاف کشورها و قومیت‌ها پیدا کرد.

خوشبختانه نهاد وقف با مفهوم گسترده و تجربه‌ای که در تمدن اسلامی دارد، چنان ظرفیت گسترده‌ای از نظر کیفی و کمی، و عدم محدودیت مکانی و زمانی دارد که می‌تواند چنان گستره‌ای باشد که کلیه نیازهای فردی و اجتماعی مردم را پوشش می‌دهد. همچنین پتانسیل درونی جهت سازگاری و هماهنگی با روش‌های گوناگون تعامل با آن را دارد، و این نیروی بالقوه، ناشی از ماهیت نهاد وقف است. زیرا نهاد وقف در درون خود ماهیت «دوام و استمرار» خود را در کنار امکان تغییر و تحول در آینده را دارد. و این نهاد نه فقط جواب‌گوی نیازهای جامعه اسلامی است، بلکه توانایی آن را دارد که چارچوبی برای یک نظریه توسعه‌ای مستدام انسانی و جهانی را در خود دارد، نظریه‌ای که تمدن اسلام، آن را در عرصه تجربه تاریخی با تمام ابعاد انسانی آن ارایه کرده است، جامعه‌ای که توانست علاوه بر پیروان مسلمان خود، همه عناصر جامعه را در بستری از محبت و تعاون و تأمین نیازهای اجتماعی را در تمام ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را در چهارده قرن تأمین کنند.^{۱۸}

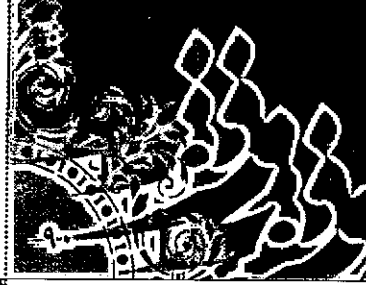
برای بازسازی نقش نهاد وقف در توسعه در چارچوب نگاهی آینده‌نگر و چگونگی تعامل آن با قشرهای متنوع جامعه باید روش‌ها و متدهای نوین اداری و علمی را به کار برد، بدون اینکه روش‌های قدیم را نکوهش کرد. زیرا روش‌های مدیریت قدیم وقف بالاترین ابتکارات، عصر آنان و بر اساس امکانات آن روزگار بوده، و بهترین بازده را در آن مرحله داشت. تاریخ نشان می‌دهد که نهاد وقف در گذشته بهترین بستر مالی و پشتیبان حوزه‌های آموزشی، پزشکی، اجتماعی را در کنار پشتیبانی طرح‌های اقتصادی (در زمینه‌های کشاورزی، آبیاری، صنعتی و تجاری) داشت. به خصوص در آن دوره که نهاد دولت به مفهوم گذشته نقش کمتری در حوزه اقتصادی و خدمات اجتماعی مردم داشت، و محدود به حوزه نظامی و سیاست بود. ولی پس از ظهور مفهوم دولت نوین [که نخست در غرب پدید آمد] حوزه نفوذ دولت به بخش‌های اقتصادی و خدمات گسترش یافت، نقش نهاد وقف به عنوان مهم‌ترین بستر فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و خدماتی کم‌رنگ شد، تا آنجا پیش رفت که وقف منحصر به امکان عبادی مانند مسجد و گورستان شد، و از نقش توسعه‌ای و تمدنی آن کاسته شد.^{۱۹}

در واقع چندین عامل باعث شد که نهاد وقف در جایگاه واقعی خود در ساختار نهادهای توسعه قرار نگیرد، از جمله آن عوامل:

۱. نگاه نادرست مردم به اوقاف، زیرا پس از گسترش نفوذ دولت در جامعه، و محدود ساختن نقش نهاد وقف، و پس از سال‌ها تجربه در سازمان‌های دولتی اوقاف این گونه میان مردم مطرح شد که سازمان اوقاف دولتی وظیفه‌ای جز رسیدگی به امکان دینی مانند مساجد، بقاع و قبرستان‌ها و وظیفه دیگری ندارد.

۲. اهمال‌کاری‌های متولیان و یا سازمان‌های اوقاف دولتی نسبت به موقوفات اسلامی، عدم ایجاد تحول اداری و برنامه‌های خدماتی در مقابل گسترش نفوذ دولت و وزارتخانه‌های مربوطه که رقیب اساسی وقف بودند و به مرور زمان باعث کم‌رنگ‌تر شدن تأثیر خدمات وقفی در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، آموزشی و بهداشتی شد. تا جایی که مردم به این نتیجه رسیدند که نهاد وقف یک نهاد کاملاً دینی و هیچ ارتباطی با فعالیت‌های اجتماعی ندارد، و «نهادهای مدنی» جایگاه «نهادهای وقف» را اشغال کرد.^{۲۰}

با نگاهی به یک گزارش تحقیقی از انواع وقف از دوره پیامبر به بعد متوجه می‌شویم که نموداری به سوی بالا دارد، نخست با یک نوع وقف، یعنی وقف زمین مزروعی شروع می‌شود، سپس به وقف اموال منقول مانند کتاب و سلاح و نقود گرایش پیدا می‌کند، آنگاه به وقف نهادهای خدماتی در زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی مانند بیمارستان، کتابخانه، آب انبار و غیره، که نقش مهمی در زندگی اساسی مردم داشته، گسترش پیدا می‌کنند. این نمودار نشان می‌دهد که وقف از نظر کمی و از نظر کیفی روند صعودی داشته به خصوص از دوره سلاجقه، زنگیان، ایوبیان و ممالیک تا اینکه در دوره عثمانی به اوج آن می‌رسد، ولی قابل توجه اینکه، در منطقه عربی، بر خلاف مناطق عثمانی، اوقاف به گستردگی مناطق عثمانی نبوده، و بیشتر در حوزه وقف اماکن عبادی مانند مساجد محدود بوده است.^{۳۱}

وقف وقت

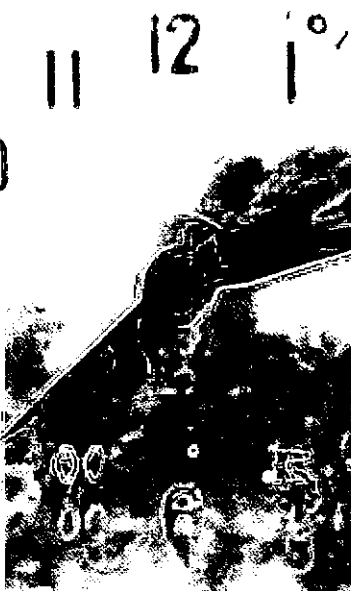
حال پس از این مقدمه بلند، و شرح چگونگی گستردگی انواع نهادهای وقفی، و مصارف آن، و ضرورت بهره‌وری از نیروی جوانان در وقف به دلیل امکانات وسیع کمی و کیفی جوانان و آمادگی فیزیکی و روانی آنان برای خدمات به جامعه، به بحث اصلی خود یعنی ضرورت اهتمام به «وقف وقت» یا «وقف زمان» که نوعی «وقف منافع» است بپردازیم. به عبارتی دیگر بهره‌وری از نیروی جوانان در چارچوب «وقف منافع» می‌تواند قرار گیرد، به خصوص جوانان، استعدادها، تخصص‌ها و اوقات زیادی در دوره تحصیل یا پس از فارغ‌التحصیل شدن دارند، و بهترین روش آن راه‌اندازی طرحی به نام «وقف وقت» است، و این طرح به طور خلاصه به معنی: اختصاص جزئی از زمان جوانان در خدمت داوطلبانه به جامعه یا انگیزه نیکوکاری است.

اکثر جوامع اسلامی، کارهای داوطلبانه با خاستگاه دینی، انسانی، اجتماعی و فرهنگی را تجربه کرده و کلی غالباً در قالب اقدام‌های فردی، بدون هماهنگی و سازماندهی است.^{۳۲} ولی این نوع فعالیت‌ها زمانی مثمر تر خواهد بود که صفاتی همچون روش و مدیریت علمی، دوام، غیر شخصی، شفاف، با نگاهی کلی به توسعه انسان و جامعه داشته باشد. این انرژی و ساعت‌هایی که جوانان صرف می‌کنند زمانی می‌تواند مثمر‌تر باشد که در قالب نهادهای نوین با مدیریت علمی باشد و اگر این تحول رخ دهد، کارهای داوطلبانه می‌تواند بهترین پشتوانه نهاد وقف باشد.

به عنوان نمونه، طرح «وقف وقت» اولین بار در سال ۱۹۹۸ در کویت مطرح شد، هنگامی که طرحی برای گسترش فعالیت داوطلبانه میان جوانان کویت مطرح شد، در این طرح هدف این بود که فلسفه و نقش نهاد وقف را بر گستره فعالیت‌های اجتماعی و توسعه‌ای اجرا شود، و به جای تکیه بر جمع‌آوری «اموال» همان گونه که در وقف معمول بوده، بر جمع‌آوری بازدهی «وقت» و «تخصص» جوانان تکیه شود. فلسفه این نوع از وقف، بهره‌وری از زمینه‌های جدید فعالیت‌های توسعه‌ای بر اساس نیازهای جدید و معاصر، در بخش «فعالیت داوطلبانه» به خصوص پس از گسترش سیاست‌های کلان دولت‌ها مبنی بر ضرورت کاهش فعالیت‌های دولتی و گسترش فعالیت‌های بخش خصوصی و داوطلبانه مطرح شد. زیرا بخش داوطلبانه و خیریه به عنوان بخش سوم، از عناصر تشکیل‌دهنده یک کشور در کنار بخش دولتی و خصوصی به حساب می‌آید. این نکته باعث شده که مسؤولان ذیربط به دنبال یافتن راه‌حل‌های نوین برای بهره‌وری از نیروی این بخش عظیم جامعه، از راه سازماندهی و تشکیل نهادهای مناسب برای جذب این نیروها، و ایجاد تعادلی میان این نیروها و نیازهای جامعه بوده‌اند. «وقف وقت» می‌تواند ابزاری نوین و مناسب برای نهاد وقف باشد تا بتواند پتانسیل نهفته در جامعه را برای رفع نیازهای مردم به کار گیرد، به خصوص اینکه می‌تواند متناسب با امکانات جامعه از یک طرف، و نیازهای به روز آنان از طرفی دیگر باشد.

اهداف طرح وقف وقت را می‌توان این گونه خلاصه کرد:

۱. تشویق افراد و نهادها به کارهای داوطلبانه؛
۲. آماده‌سازی و تربیت جوانان و طبقات دیگر جامعه برای فعالیت‌های داوطلبانه؛

به عبارتی دیگر بهره‌وری از نیروی جوانان در چارچوب «وقف منافع» می‌تواند قرار گیرد، به خصوص جوانان، استعدادها، تخصص‌ها و اوقات زیادی در دوره تحصیل یا پس از فارغ‌التحصیل شدن دارند، و بهترین روش آن راه‌اندازی طرحی به نام «وقف وقت» است.

۳. کمک به نهادهای جامعه مدنی برای دسترسی بیشتر به جوانان داوطلب؛
 ۴. کمک و گسترش پژوهش‌های علمی در زمینه کارهای داوطلبانه.^{۳۳}

رابطه وقف و کار داوطلبانه

شاید این پرسش مطرح شود: آیا رابطه‌ای میان «وقف» و «کار داوطلبانه» وجود دارد؟ در پاسخ باید گفت با نگاهی معرفت‌شناختی می‌توان کار داوطلبانه را این گونه تعریف کرد: فعالیتی مبتنی بر آزادی اراده و عمل و توانایی انجام کاری بدون اکراه برای رسیدن به هدف یا منفعت عمومی، و بر این اساس کارهای داوطلبانه می‌تواند به تعداد اراده افراد متنوع باشد، و ضابطه آن مصالح و منافع اجتماعی است. در واقع می‌توان گفت که در اصل «وقف» کردن یکی از مصادیق «کار داوطلبانه» به معنی بخشیدن چیزی توسط شخص با رضایت خاطر و اراده آزاد بدون انتظار پاداشی جز رضایت خدا و ثواب او است. اما «وقف» نوعی از بخشش و صدقه ولی به شرط «دوام» و همیشگی تا مصداق «صدقه جاریه» باشد. تمام کارهای داوطلبانه در حوزه اسلامی ارتباط تنگاتنگی با ایمان به خدا دارد، و این ارتباط برای ایجاد نیروی دافعه معنوی برای انجام کارهای نیکوکاری است، چه کارهای بسیار کوچک، مانند سفارش پیامبر بر برداشتن هر مانعی از راه مردم^{۳۴} که یکی از شاخه‌های ایمان است، و یا بالاترین آن یعنی شهادت در راه خدا. پس حوزه کارهای داوطلبانه مورد سفارش اسلام حوزه بس وسیع و فراخی است. نکته دیگر اینکه کار داوطلبانه در اسلام در حوزه ارزش‌هایی همچون همیاری، تکامل اجتماعی، تقوی و عمل صالح طبقه‌بندی می‌شود، و این ویژگی یعنی وابستگی به دو بعد مادی و معنوی را در هیچ یک از نهادهای داوطلبانه نوین حوزه تمدن معاصر نمی‌یابیم. و این ویژگی دوگانه مساوی و معنوی را در تمام کارهای نیکوکاری، داوطلبانه، و وقف را در اسلام در چارچوب انجام «صدقه جاریه» در راه خدا، در جهت نیکوکاری و کارهای خیریه با تمام تنوع آن می‌یابیم.^{۳۵}

بهره کارهای داوطلبانه

کارهای داوطلبانه علاوه بر اینکه نمایان‌گر گرایش مسلمانان به ارزش‌های دینی یعنی برادری، انسانیت، تکافل و همبستگی است، این بهره‌ها را دارد:

۱. کار داوطلبانه از راه نهادهای وقفی انسان مسلمان را از بخل‌ورزی و آزمندی دور می‌کند. همان گونه که در قرآن کریم آمده: و کسانی که از آزمندی نفس خویش در امان مانند، آنانند که رستگارانند.^{۳۶}
۲. کار داوطلبانه بهره‌های معنوی و روحی فراوانی برای انسان به بار می‌آورد، زیرا انسان پس از کمک به هموعان خود احساس خوشبختی و سعادت‌مندی به دست می‌آورد، خدا را سپاس می‌کند، و از خصلت‌های منفی دور می‌شود، و این خود پایه‌گذار هنجارهای مثبت اجتماعی است.
۳. کارهای داوطلبانه، در کنار خدمات اجتماعی دولت به مردم مکمل یکدیگرند، و دایره خدمات را گسترش می‌دهد. علاوه بر اینکه حوزه‌های فراوانی وجود دارد که خدمات دولت به آن دسترسی ندارد، ولی کارهای داوطلبانه می‌تواند پوشش مناسبی برای آن باشد، چرا که قدرت مانور زمانی و مکانی مردم بیشتر از دستگاه‌های دولتی است. در عمل ثابت شده که خدمات مردمی و داوطلبانه هنگام بروز سوانح زودتر و کم‌هزینه‌تر از کارمندان دولتی است.

۴. نهادهای داوطلبانه وحدت ملی مردم را عمیق‌تر می‌سازد، و این نکته بسیار بااهمیت است. زیرا در هر جامعه‌ای باید زمینه‌های شرکت مردم در کارهای داوطلبانه و نیکوکاری آسان باشد،^{۳۷} و این وضعیت اگر رخ دهد، بهترین موقفیت برای نهادهای وقف خواهد بود.

منظور این است که از تخصص و اوقات جوانان در حد امکانات آنان در نهادهای وقفی استفاده شود. به عنوان مثال آمارها در آمریکا نشان می‌دهد که ۴۴٪ از طبقه جوانان و با حدود ۳/۶ ساعت در هفته در کارهای داوطلبانه اجتماعی مشارکت دارند. در کانادا ۲۷٪ جامعه و در هلند ۳/۵ میلیون نفر در کارهای داوطلبانه شرکت می‌جویند.^{۳۸}

کار داوطلبانه
 بهره‌های معنوی و
 روحی فراوانی برای
 انسان به بار می‌آورد،
 زیرا انسان پس از
 کمک به هموعان خود
 احساس خوشبختی
 و سعادت‌مندی به
 دست می‌آورد، خدا را
 سپاس می‌کند، و از
 خصلت‌های منفی دور
 می‌شود، و این خود
 پایه‌گذار هنجارهای
 مثبت اجتماعی است.

از آنچه گفته شد نتیجه می‌گیریم: آنچه که مناسب با امکانات جوانان برای کمک به نهاد وقف، عرضه فرصت‌های زمانی خود در شبکه کارهای اجتماعی، در چارچوب طرح «وقف منافع» است به شرط اینکه با نگاهی گسترده و کلی به نهاد وقف تعامل کرد، و وقف را به وقف اموال و اعیان محدود نکنیم، به خصوص اینکه ده‌ها زمینه وجود دارد که جوانان می‌توانند در آن سهیم باشند، حتی گاهی خدماتی وجود دارد که می‌تواند همه استعدادها و توانمندی‌های جوانان را از راه وقف وقت جذب کند.

مهم آن است که بتوانیم جوانان را در طرح‌های گوناگونی وقفی مشارکت دهیم، و برای آنان جاذبه ایجاد کنیم، به شرط اینکه بهره‌وری و تعامل با جوانان باید بر اساس روش‌های علمی مورد تأیید نظریات جامعه‌شناسی و روان‌شناسی باشد. و این مستلزم به کارگیری متخصصان علوم جامعه‌شناسی و روان‌شناسی است.

روش‌های تعامل با جوانان در طرح «وقف وقت»

برای کسب موفقیت در جذب جوانان به نهاد وقف، و بهره‌وری از امکانات آنان در طرح «وقف وقت» برخی از روش‌های مفید در پنج گام یادآوری می‌شود:

۱. گام اول: آگاهی و تبلیغ برای جذب نیروها

باید نهادهای وقفی نیازهای خود را بر اساس طرح خدماتی و فعالیت‌ها، و تخصص‌های مورد نیاز اعلام کند. پس از آشنایی و شناخت افراد داوطلب، بانک اطلاعات اوقاف و تخصص‌های آنان ثبت و برنامه‌ریزی شود. جذب نیروها می‌تواند از راه تماس مستقیم شخص با افراد یا آگاهی و جذب نیرو از جوانان دانشگاه‌ها، مساجد، نهادهای مدنی در جامعه، و یا از راه شخصیت‌های علمی یا روحانی فعال در جامعه است، و حتی می‌توان از راه آگاهی‌های در رسانه‌های عمومی چاپی و تصویری، یا اینترنت این کار را انجام داد.

باید نهادهای وقفی نیازهای خود را بر اساس طرح خدماتی و فعالیت‌ها، و تخصص‌های مورد نیاز اعلام کند. پس از آشنایی و شناخت افراد داوطلب، بانک اطلاعات اوقاف و تخصص‌های آنان ثبت و برنامه‌ریزی شود.

۲. گام دوم: آمادگی برای جذب داوطلبان

قبل از تبلیغ برای جذب نیرو، باید آمادگی لازم در نهادهای وقف برای جذب نیروهای داوطلب آسان شود، و قبل از این نباید هیچ گونه تبلیغی انجام گیرد. زیرا این آمادگی می‌تواند تأثیر مثبتی بر روحیه آنان و احساس جدیت و سازمان‌دهی داشته باشد، منظور از آمادگی اقدام‌هایی همچون:

- تعیین دفتر مناسب و ساعت کاری منظم برای پذیرش داوطلبان؛
- داشتن بروشور و جزوه‌های مناسب برای معرفی نهاد و طرح‌های فعالیت و زمینه‌های کارهای داوطلبانه؛
- معرفی آنان یا کار داوطلبانه و مسؤلیت‌های افراد، و شناخت استعدادها و تخصص افراد؛
- شناساندن افراد به ماهیت کارهای پیشنهادشده، منافع آنها، مشکلات روی در روی آن، به صورت تفصیلی و شفاف، و خودداری از کلی‌گویی؛ زیرا عدم شناخت افراد از مشکلات رودررو باعث شکست یا یأس آنان می‌شود.
- مسؤلان نهاد باید پاسخ‌های روشن و شفاف به تمام سؤال‌های داوطلبان بدهند، به خصوص نسبت به تبلیغات منفی و شایعات ضد این گونه فعالیت‌ها، و یا علیه بعضی از مسؤلان نهاد؛
- ایجاد ارتباط منظم میان داوطلبان و مسؤلان نهاد، و به روز کردن اطلاعات مورد نیاز میان دو طرف به خصوص اگر میان آنان فاصله مکانی باشد.

۳. گام سوم: آموزش داوطلبان

یکی از ضروریات موفقیت این طرح آماده کردن برنامه آموزشی عملی داوطلبان در زمینه‌های فعالیت

آنان و ارتباط آن با اهداف تعیین شده، تعهدات و حقوق داوطلبان است. از جمله این پیشنهادها:
 - دعوت به همکاری کارشناسان خدمات اجتماع، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی در دانشگاه‌ها و درخواست
 - آرایه طرح آموزشی برای داوطلبان؛
 - تماس و درخواست همکاری از کسانی که در زمینه کارهای خیریه و نیکوکاری تجربه عملی داشته
 باشند.

- تهیه مکانی مناسب برای آموزش داوطلبان؛
 - تعیین جدول زمانی و برنامه آموزشی؛
 - برنامه آموزشی علاوه بر آموزش‌های نظری، باید آموزش‌های عملی نیز باشد.
 - ترتیب ملاقات‌های منظم میان داوطلبان و مسؤولان نهاد وقف؛
 - تقسیم مسؤولیت‌ها و شروع به کار مستقیماً پس از اتمام دوره آموزشی، تا داوطلبان جدی بودن طرح
 را احساس کنند.

۴. گام چهارم: پیگیری مستمر با داوطلبان

برای موفقیت طرح، باید مسؤولان نهاد وقف پیگیری مستمر با داوطلبان را از این راه‌ها ادامه دهند:
 - تماس‌های منظم تلفنی با داوطلبان تا آنان احساس کنند که مدیریت نهاد در پیگیری جدی است.
 - دعوت منظم از داوطلبان برای حضور در دفتر نهاد برای پیگیری فعالیت‌ها و انجام جلسات میان آنان
 و مسؤولان نهاد وقف؛
 - گسترش روابط عمومی و تماس با نهادهای دیگر فعال در زمینه‌های خیریه و وقفی و درخواست
 هماهنگی و همکاری در زمینه داوطلبان و بهره‌گیری از تجربیات آنان در آن زمینه؛
 - اجرای جشن و برنامه‌های عمومی با حضور داوطلبان و آرایه گزارش کارهای سالانه، و دادن تقدیرنامه
 و تشکرنامه به افراد فعال و موفق؛
 - تماس مستمر با داوطلبان و پخش خبرنامه فعالیت گروه‌ها به دیگران.

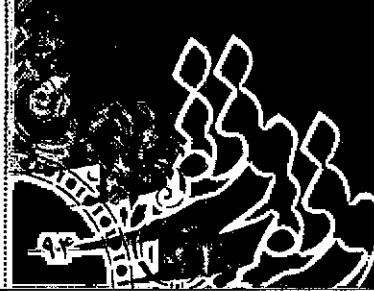
۵. گام پنجم: ارزیابی عملکرد داوطلبان

هر نهادی باید پس از گذشت زمان، عملکرد کارکنان خود را ارزیابی کند، ارزیابی مستمر عملکرد
 داوطلبان می‌تواند آنها را پشتیبانی کرده، و از نقص‌ها و اشتباهات آنان جلوگیری کند. سفارش می‌شود
 این ارزیابی کلی یا مرحله‌ای انجام یابد، همچنین از روش‌های علمی کارشناسان در این حوزه بهره‌گیری
 شود.^{۳۹}

با در نظر گرفتن گام‌های پنج‌گانه گذشته ملاحظه می‌شود که نهاد «دبیرخانه کل اوقاف» گام‌های اساسی
 و جدی در محدوده کشور کویت در زمینه «وقف وقت» به کار برده که نشان‌گر روش علمی و نهادینه‌شده
 است که می‌تواند الگویی برای دیگر کشورهای اسلامی باشد. از جمله این گام‌ها که تا به حال در کویت به
 اجرا درآمده به چند مورد اشاره می‌شود:

۱. تصویب یک واحد درسی در دانشگاه کویت با موضوع «کارهای داوطلبانه» شامل مهمترین سرفصل‌های
 این ماده به طور نظری و علمی؛
۲. تهیه آیین‌نامه قانونی برای نهادینه کردن فعالیت‌های داوطلبانه و کوشش برای تصویب آن در مجلس؛
۳. ترجمه کتاب، مقاله، پژوهش در این زمینه از زبان‌های دیگر به زبان محلی و پخش آن؛
۴. اجرای برنامه‌های آموزشی نظری و عملی مخصوص داوطلبان در زمینه مدیریت فعالیت داوطلبانه،
 افزایش مهارت‌های کار گروهی، دوره‌های آموزشی سازماندهی برنامه‌ریزی و اجرا؛
۵. پشتیبانی سایت «شبکه فعالیت داوطلبانه در کویت» با آدرس «وقف وقت» www.Waqfalwaqt.Com
 این شبکه، اطلاع وقف وقت را در سطح بین‌المللی پخش می‌کند.
۶. کوشش جهت تأسیس «شورای عالی کارهای خیریه» برای هماهنگی میان نهادهای وقفی و خیریه.^{۴۰}

مبحث پنجم عوامل بازدارنده جوانان در وقف

به طور طبیعی مجموعه‌ای از عوامل بازدارنده می‌تواند مانعی باشد از بهره‌گیری نهاد وقف از نیروی جوانان به خصوص در «وقف وقت» با شناخت آنها می‌توان این موانع را برداشت و تعامل با جوانان را آسان کرد:

عدم شناخت جنبه معنوی

اولین عامل بازدارنده عدم شناخت جوانان به جنبه معنوی و دینی داشتن «پاداش و ثواب اخروی» در کارهای داوطلبانه، به علت فرورفتن جوانان در کارهای مادی و روزمره و عدم توجه به جنبه‌های معنوی این فعالیت‌هاست. وظیفه دست‌اندرکاران تذکر و راهنمایی جوانان به این نکته حایز اهمیت است، زیرا جلب اعتماد جوانان به این جنبه می‌توان حرکت عظیمی را در جوانان ایجاد نمود، و همه جامعه از این فعالیت بهره‌گیرند. اگر جوانان به مسأله پاداش اخروی این کار، در کنار تأثیر مستقیم آن بر رفع نیازهای جامعه، آگاهی یابند، قطعاً به کارهای داوطلبانه علاقه‌مند خواهد شد.

در کنار این عامل، عوامل دیگری وجود دارد که باید رفع شود، ولی آن را در سه حوزه طبقه‌بندی نمودم:

۱. عوامل بازدارنده متعلق به افراد داوطلب

- عدم اعتماد به نفس، عامل روانی بازدارنده را بسیاری از جوانان از فعالیت‌های خیریه و اجتماعی است، گاهی ریشه آن تربیتی و از دوره کودکی است، معمولاً جوانان علاقه به انجام کارهای خیریه دارند، ولی همیشه با ترس و عدم اعتماد به نفس برخورد می‌کند. علت آن گاهی ترس از عدم موفقیت یا انتقاد دیگران است. راه حل آن تشویق و آموزش جوانان در کنار تبلیغات وسیع و نشان دادن فعالیت‌های موفق دیگر جوانان در این زمینه که می‌تواند این گونه هراس را از بین برد.

- هراس از هر مجهول. اصولاً جوانان علاقه به فعالیت‌های خیریه دارند، ولی عدم شناخت برنامه‌ها و نیازهای این نهادها آنان را در برابر چیزهای مجهولی قرار می‌دهد که از ورود به آن واهمه دارند، و تنها راه حل آن عملکرد شفاف و آگاهی‌سازی و تبلیغ مناسب از برنامه‌ها و فعالیت‌ها با زبان روز است.

- هراس از تعهد، گاهی جوانان از تعهداتی که شاید توان انجام آن را ندارند هراس داشته باشند. یا اینکه گاهی یک تجربه ناموفق، آنان را از این گونه تعهد دور می‌سازد، دست‌اندرکاران باید راه‌حل‌های مناسب برای جذب جوانان به کار گیرند.

۲. عوامل بازدارنده متعلق به عملکرد نهادها

- ضعف رسانه و تبلیغات، گاهی نهادهای خیریه در زمینه اعلام نیازهای خود به کار داوطلبان تقصیر دارند، چه بسا جوانان در زمینه خدمات خیریه آمادگی دارند ولی اطلاع کافی از نیاز نهادهای خیریه ندارند و هیچ ارتباطی میان جوانان و نهادها وجود ندارد. به عنوان مثال در یک گزارش آماری در کشور مصر آمده: ۳۰٪ مردم مصر معنی صحیح وقف را نمی‌دانند، و اغلب آنان تصور این را دارند که وقف و اوقاف یک نهاد حکومتی است.^{۲۱}

- عدم اهتمام مسئولان نهادهای وقفی به اهداف این نهادها، و برنامه‌ریزی برای اجرای آن، و یا ضعف کارکنان این نهادها در جذب و بهره‌گیری از نیروهای داوطلب، گاهی خود نهادهای خیریه به علت ضعف مدیریت عامل دفع داوطلبان به جای جذب آنان می‌شود.

- بعضی از نهادهای وقفی موانع و شرایط پیچیده اداری دارند که باعث دور شدن جوانان از کارهای داوطلبانه می‌شود.

- عدم تناسب میان استعداد یک داوطلب با مسئولیت واگذار شده به او؛ مسئولان نهادهای وقفی باید مسئولیت‌ها را به طور پلکانی به افراد داوطلب واگذار کنند. و نخست از واگذاری یک کار سخت و تجربه‌نشده

به طور طبیعی
مجموعه‌ای از عوامل
بازدارنده می‌تواند
مانعی باشد از
بهره‌گیری نهاد وقف
از نیروی جوانان به
خصوص در «وقف
وقت» با شناخت آنها
می‌توان این موانع را
برداشت و تعامل با
جوانان را آسان کرد

خودداری کنند. باید میان استعدادها و افراد خبره و نیازهای وسیع فعالیت نوعی هماهنگی و تناسب ایجاد کرد تا داوطلبان با اولین تجربه موفق شوند سپس به کارهای بالاتری هدایت شوند.

- ضرورت به کارگیری ابزارهای تشویقی؛ با اینکه داوطلبان با انگیزه معنوی وارد این حوزه می‌شوند، ولی طبیعت انسان نیاز به تشویق دارد، دادن تشویق‌نامه و هدایای نمادین می‌تواند در روحیه آنان تأثیر فراوانی داشته باشد.

- ضعف تبلیغات نهادهای خیریه در معرفی تجربیات موفق در زمینه کارهای خیریه و داوطلبانه؛ شناخت این گونه موفقیت‌ها توسط جوانان تأثیر بسزایی دارد.

۳. عوامل بازدارنده مربوط به جامعه

- پایین بودن سطح درآمد جامعه باعث می‌شود اکثر جوانان به دنبال تأمین نیازهای مالی خود و عدم علاقه به کارهای داوطلبانه و بی‌درآمد باشند.

- عدم تشویق داوطلبان توسط جامعه، به دلیل پایین بودن سطح معرفتی و نقش این تشویق در گسترش فعالیت‌های داوطلبانه و در نتیجه رفع نیازهای جامعه؛

- هراس برخی از رهبران (سیاسی، اجتماعی یا دینی) جامعه از حضور داوطلبان و احساس اینکه آنان رقیبشان خواهند شد. وظیفه رهبران جامعه پیدا کردن نیروهای جوان و به کارگیری آنان در فعالیت جامعه است، ولی اگر نگاه رقابتی باشد نتیجه معکوس خواهد بود.^{۲۲}

- در جوامعی که نگاه مردم به نهاد وقف، بر اثر عوامل تاریخی، نگاهی منفی باشد، موفقیت این گونه فعالیت‌ها مشکل خواهد بود، زیرا داوطلبان رغبتی به همکاری با چنین نهادهایی نخواهند داشت.

در پایان

نهاد وقف در اسلام همیشه در خدمت جوانان از راه تأسیس مدارس یا کمک به ازدواج و یا غیره کمک‌های مستمری داشته است، ولی در مقابل هنوز کمک جوانان به نهاد وقف در سطح پایینی قرار دارد. بجاست که نهادهای خیریه و وقف به نیروی عظیم کمی و کیفی جوانان اهتمام ورزیده و بسترهای مناسبی جهت بهره‌وری از استعدادهای آنان فراهم می‌سازد. شاید بهترین بستر همین طرح «وقف وقت» باشد که علاوه بر اینکه متناسب با امکانات جوانان است، روش تمدنی و نوین است. اگر نهاد وقف در این زمینه گام بردارد موفقیت‌های فراوانی در این حوزه خواهیم داشت و از جمله آثار مثبت آن می‌تواند:

۱. گسترش وقف و نیکوکاری؛ زیرا با موفقیت در وقف وقت، نگاه مردم به این نهاد مثبت خواهد شد، و این نگاه تأثیر غیرمستقیم بر عملکرد مردم و ورود به عرصه خدمات خیریه و وقفی خواهد داشت.

۲. شروع به رقابت‌های مثبت میان افراد جامعه در ابتکار عمل و تأسیس نهادهای خیریه نوین، زیرا همیشه مردم در حال رقابت یا تقلید از دیگران هستند، با ظهور یک تجربه موفق در این زمینه وقف، دیگران به دنبال تکرار همان تجربه خواهد بود.

۳. طرح «وقف وقت» بسترهای مناسب و نوینی برای جذب امکانات، وقت و تخصص جوانان است. به خصوص اینکه جوانان همیشه شور کار و فعالیت و خلاقیت تغییر و پیشرفت دارند. نهاد وقف می‌تواند چارچوبی سالم برای فعالیت‌های آنان باشد، همچنین زمینه برای دور کردن آنان از ارزش منفی و یا مادی‌گرایانه، نیز دور کردن آنان از فعالیت‌های نامشروع و انحرافی باشد.^{۲۳}

۴. یکی از عوامل بروز مشکلات اجتماعی و اخلاقی نزد جوانان از جمله گرایش به مفاسد اخلاقی یا اعتیاد، داشتن اوقات فراغت جوانان است. جذب جوانان در وقف وقت می‌تواند عوامل مشکلات اجتماعی و روانی جوانان را از بین ببرد.

۵. موفقیت در این گونه طرح‌ها در جذب نیروهای جوانان به نهاد وقف با این روش نوین می‌تواند الگویی باشد برای افکار خلاق در راستای بهره‌گیری از نیروی جامعه در نهادهای وقفی و خیریه.

نهاد وقف در اسلام
همیشه در خدمت
جوانان از راه تأسیس
مدارس یا کمک به
ازدواج و یا غیره
کمک‌های مستمری
داشته است، ولی
در مقابل هنوز کمک
جوانان به نهاد وقف
در سطح پایینی
قرار دارد. بجاست
که نهادهای خیریه و
وقف به نیروی عظیم
کمی و کیفی جوانان
اهتمام ورزیده و
بسترهای مناسبی
جهت بهره‌وری از
استعدادهای آنان
فراهم سازد.

منايع:

- إبراهيم البيومي غانم، فاعلية نظام الوقف في توثيق التضامن بين المجتمع والدولة في دول الخليج العربي، سايت www.islamonline.net
- إبراهيم بين علي الملحم، ادارة المنظمات غير الربحية: الاسس النظرية و تطبيقاتها، ادارة النشر العلمي بجامعة الملك سعود، الرياض، ١٤٢٥هـ.
- ابراهيم حسانة: الانفاق الخيرية في الولايات المتحدة الامريكية بعد ١١ سبتمبر، سايت صيد الفوائد: www.Saaid.net
- ابراهيم مصطفى، المعجم الوسيط، دار الدعوة، استانبول، ١٩٨٩م.
- ابن بطوطة، رحلة ابن بطوطة دار احياء العلوم، بيروت، ١٤١٧هـ.
- ابن قدامة: المغني: مكتبة الرياض الحديثة، الرياض، ١٤٠١هـ.
- ابن منظور، لسان العرب، دار صادر، بيروت: بدون تاريخ.
- اسماعيل بن علي الكوج، «منايع و تطبيقات تاريخية: كيف أدى الوقف دورة خلال التاريخ»، في ندوة (أهمية الأوقاف الاسمية في عالم اليوم)، مؤسسة آل البيت، لندن، ١٤١٧هـ.
- ابن يونس، اسماعيل يعقوب وعبدالله بن حفيظ السلمي، إدارة العمل التطوعي و استفادة المنظمات الخيرية التطوعية، جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامية، الرياض، ١٤٢٤هـ.
- المرجاني، الصرافيات، دار الكتاب العربي، بيروت، ١٤١٨هـ.
- محمد بن خليل الشامي، «العمل التطوعي عطاء و تنمية: الندوة العالمية للشباب الايلاهي كأنموذج»، في اللقاء السنوي الرابع للجهات الخيرية بالمنطقة الشرقية، جمعية البر بالمنطقة الشرقية، ١٤٢٢هـ.
- اسعد بوركيه، «الوقف في الإسلام ودوره في الحياة المجتمعية»، مجلة الاحياء، العدد ١٠، الرباط، رابطة علماء المغرب، ١٤١٨هـ.
- سليمان بن صالح الطليل، الوقف كمصدر اقتصادي لتنمية المجتمعات الإسلامية: ندوة (مكائنة الوقف و أثره في الدعوة و التنمية)، وزارة الشؤون الإسلامية و الأوقاف و الدعوة و الإرشاد، المملكة العربية السعودية، ١٤٢٠هـ.
- الطبراني المعجم الكبير، تحقيق: حنفي الشافعي، مكتبة ابن تيمية: القاهرة، بدون تاريخ.
- عبدالرحمن بن قاسم، حاشية الراوض الكريم، بدون تاريخ، ١٤٠٣هـ.
- عبدالرحمن بن ناصر السعدي، تفسير الكريم الرحمن، في تفسير كلام المنان، تحقيق: عبدالرحمن بن معلا اللويحي، مؤسسة الرسالة، بيروت، ١٤٢٢هـ.
- عبدالرزاق نسوم، بعد الإنشائي العام للوقف الإسلامي، مؤتمر الشارقة للوقف الإسلامي و التجمع الدولي، الشارقة: ١٤٢٤/٥/٢٠٠٥م.
- عبدالقادر بن أحمد الزيد، أهمية الوقف و أهدافه، وزارة الشؤون الإسلامية و الأوقاف و الدعوة و الإرشاد، الرياض، ١٤٢٤هـ.
- عبدالقادر بن حفيظ السلمي، «الوسائل الاجتماعية لاستقطاب المتطوعين»، في اللقاء السنوي الرابع للجهات الخيرية بالمنطقة الشرقية، جمعية البر بالمنطقة الشرقية، المملكة العربية السعودية، ١٤٢٢هـ.
- عفاف بن عبد العزيز الزاوي، «الأثر الثقافي للوقف في الحضارة الإسلامية»، مجلة أوقاف، العدد ١١، الأمانة العامة للأوقاف، الكويت، ١٤٢٧هـ.
- عفاف بن ناصر السحان، «الأوقاف و المجتمع: الأفاق المستقبلية للأوقاف و دورها في تماسك المجتمعات و ترابطها»، مركز الملك فيصل للبحوث و الدراسات الإسلامية، ١٤٢٧هـ.
- عفاف بن ناصر السحان، الترويج و أوقاف القطاع، مكتبة الشبيكان، الرياض، ١٤١٩هـ.
- مجلس التعاون لدول الخليج العربية، التشرة الاحصائية العدد ١٥، الرياض، ٢٠٠٤م.
- محمد بن اسماعيل البخاري، صحيح البخاري، دار السلام، الرياض، ١٤٢١هـ.
- محمد عبيد الكبيسي، أحكام الوقف في الشريعة الإسلامية، وزارة الشؤون الإسلامية و الأوقاف و الدعوة و الإرشاد، الرياض، ١٤٢٤هـ.
- محمد موفق الأرنؤوط، «الوقف في الدولة العثمانية: قراءة معاصرة»، مجلة أوقاف، شماره ٣، الأمانة العامة للأوقاف، الكويت، رمضان ١٤٢٢هـ.
- محمود بولبال، «دور المؤسسات المالية الإسلامية في النهوض بمؤسسات الوقف في العصر الحديث»، مجلة أوقاف، شماره ٣، الأمانة العامة للأوقاف، الكويت، ١٤٢٥هـ.
- سايت الأمانة العامة للأوقاف: www.awqaf.org
- سايت العطاء الاجتماعي: www.near east.org
- سايت شبكة التطوع الكويتية: www.waqfalwaqt.net
- ياسر بن عبدالكريم الجوراني، «أفاق التعاون المشترك بين مؤسسة الوقف و المنظمات الأهلية»، مجلة أوقاف، شماره ١، الأمانة العامة للأوقاف، الكويت، ١٤٢٢هـ.

۱. این نوشته ترجمه مقاله عبدالله سدحان با نام «رویه مستقبلیه، لدرالوقف فی الاستفادة فی الشباب: وقف الوقت نموذجاً» است که در مجله اوقاف، شماره ۱۵ در سال ۲۰۰۸ در کویت چاپ شده است و نویسنده آن معاون وزیر در امور تأمین اجتماعی عربستان سعودی است. (ترجمه: صادق عبادی)
۲. امروزه حوزه‌ها و بخش‌های اقتصادی جامعه به سه بخش و حوزه اساسی تقسیم می‌شود. یک. بخش عمومی یا دولتی (public sector) دو. بخش خصوصی (private sector) سه. بخش سوم یا همان خیریه (tertiary sector) (مترجم)
۳. ابراهیم بن علی ملحم، اداره المنظمات غیر الربحیة، جامعة ملک سعود، ریاض، ۱۴۲۵ق، ص ۵۲.
۴. محمود بوجلان، دور المؤسسات المالية الإسلامية فی النهوض بمؤسسات الوقف، مجله اوقاف، شماره ۲، کویت، ۱۴۲۵ق، ص ۱۱۲.
۵. صحیح بخاری، کتاب ادب، دارالسلام ریاض ۱۴۲۱، ص ۱۰۵۱.
۶. تحبیس الأصل و تسبیل الثمرة، ابن قدامه، المغنی فی الیاض، ۱۴۰۱، ج ۵، ص ۵۹۷.
۷. آل عمران: ۹۲.
۸. محمد عبید کیسی، احکام الوقف فی الشریعة الاسلامیة، وزراء الشؤون الاسلامیة والاقواف، الیاض، ۱۴۲۶، ج ۱، ص ۱۱۹.
۹. قبول: یعنی موافقت طرف دوم عقد بر ایجاب طرف اول می‌باشد، مانند عقد ازدواج مشروط به قبول مرد پس از ایجاب زن است. البته در فقه اسلامی وقف، فقها در شرط «قبول» موقوف علیهم اختلاف نظر دارند. (مترجم)
۱۰. نمونه بارز آن «ربع رشیدی» که توسط خواجه رشیدالدین فضل‌الله تأسیس شده. برای اطلاع بیشتر نگاه کنید به: امیدبانی، سیدحسین، «مجمع بزرگ وقفی، علمی و آموزشی ربع رشیدی در تبریز»، مجله وقف میراث جاویدان، ۱۳۷۸، شماره ۲۷، ص ۵۰-۷۱ (مترجم).
۱۱. عبدالرزاق قسوم: البعد الانسانی العام للوقف الاسلامی، مقالات همایش: الوقف الاسلامی و المجتمع الدولی، شارجه، ۱۴۲۶م.
۱۲. عبدالله بن احمد زید، اهمیت الوقف و اهدافه، وزارت اوقاف، عربستان سعودی، ۱۴۲۶ق، ص ۴۸.
۱۳. عبدالله زایدی، الأثر التفاضلی للوقف فی الحضارة الاسلامیة، مجله اوقاف، شماره ۱۱، کویت ۱۴۲۷، ص ۹۷.
۱۴. مانند حفصه دختر خلیفه دوم که مقدار بیست هزار درهم جواهرات را برای کمک به دختران وقف نموده است نگاه کنید به: یاسر حورثانی، آفاق التعاون، مجله اوقاف شماره ۱، کویت ۱۴۲۲ق، ص ۱۱۸.
۱۵. اسماعیل الکوچ، نماذج و تطبیقات تاریخیة: کیف ادى الوقف دوره خلال التاريخ، همایش: اهمیت الاوقاف الاسلامیة فی عالم الیوم، مؤسسه آل البیت، لندن ۱۴۱۷ق، ص ۲۲۰.
۱۶. ابن بطوطه، رحلة ابن بطوطه، دار احیاء العلوم، بیروت، ۱۴۱۷ق، ج ۱، ص ۱۱۹.
۱۷. مجلس تعاون دول الخلیج، نشرة احصائیة، شماره ۱۵، ریاض، ۲۰۰۶، ص ۶.
۱۸. طبق تعریف کتاب: المعجم الوسیط، ابراهیم مصطفی، دارالدعوة، اسپنبول، ۱۹۸۹، ص ۴۷۰.
۱۹. در ایران جمعیت کل کشور در سال ۱۳۸۵ شمسی ۷۰/۴۹۵/۰۰۰ نفر و جمعیت جوانان ۲۰-۲۹ ساله در حدود ۱۶/۲۳۶/۳۷۴ نفر
۲۰. عمر مفدی، علم نفس المراحل العمریة، دارالزهراء، ریاض، ۱۴۲۱ق، ص ۲۹۹.
۲۱. عبدالله سدحان، الترویج و اوقاف الفراغ، کتابخانه عیبکان ریاض، ۱۴۱۹ق.
۲۲. یکی از شرایط فقها، از جمله فقهای شیعه، این است که مال موقوف باید «عینی» باشد مانند زمین، خانه یا حیوان، بر این اساس فقهای شیعه «وقف منافع» مانند وقف منافع یک خانه توسط مستأجر یا مالک را جایز نمی‌دانند، زیرا منافع قابل اتلاف و استهلاک و تمام شدنی است. امام خمینی در تحریر الوسیلة نیز «وقف منفعت» را جایز نمی‌داند. (مترجم)
۲۳. تحبیس الأصل و تسبیل الثمرة.
۲۴. فقهای شیعه، وقف موقت را به عنوان «حبس» پذیرفته‌اند. (مترجم)
۲۵. همایش المؤتمر الثاني للاوقاف، عربستان سعودی، مقاله: «الرؤی الاصلاحیة لمشکلات الوقف»، دانشگاه ام القری، مکه مکرمه، ۱۴۲۷، ص ۲۰۶؛ نیز همایش: منتدى قضایا الوقف الفقهیة الثالثة، مقاله: وقف المنافع و الحقوق و تطبیقاته المعاصر: الامانة العامة للاوقاف، کویت، ۱۴۲۸ق-۲۰۰۷م.
۲۶. سوره انسان: ۹.
۲۷. جمید شایچی، العمل التطوعی عطاء و تنمية، همایش: اللقاء السنوی للجهات الخیریة بالمنطقة الشرقیة، عربستان سعودی، دمام، ۱۴۲۴ق، ص ۲۱۵.
۲۸. عبدالله سدحان، الاوقاف و المجتمع: الآفاق المستقبلیة، للاوقاف و دورها فی تماسک المجتمعات و تربطها، مرکز الملك فیصل، عربستان سعودی، ۱۴۲۷ق، ص ۱۱.
۲۹. سلیمان طفیل: الوقف كمصدر اقتصادي لتنمية المجتمعات الاسلامیة، ندوة مكانة الوقف و اثره فی الدعوة و التنمية، وزارة الشؤون الاسلامیة و الاوقاف، مکه، ۱۴۲۰ق، ج ۲، ص ۱۲۳۸.
۳۰. ابراهیم نبوی: تمنان، فاعلیة نظام الوقف، سایت www.Islamonline.net
۳۱. محمد موقر ارنأؤوط، الوقف فی الدولة العثمانیة: قراءة معاصرة، مجله اوقاف، شماره ۳، کویت، ۱۴۲۳ق، ص ۴۸.
۳۲. در کشور ما میلیون‌ها ساعت توسط جوانان در روزهای مناسبت‌های دینی مانند عاشورا، یا اعیاد به طور داوطلبانه مصرف می‌شود همان گونه که در طرح بسیج کشور اجرا شده است. (مترجم)
۳۳. به عنوان نمونه نگاه کنید به سایت www.Waqfalwaqt.net
۳۴. امامه الادی عن الطریق: حدیث شریف
۳۵. ابراهیم نبوی: غامض ملاحظیات حول نظام الوقف و منظومة التطوع، شبکه التطوع الکویتیة www.waqfalwaqt.net
۳۶. سوره بقره: ۱۱
۳۷. حمید بن ظبیل شایچی، منبع سابق، ص ۴۸۱.
۳۸. ابراهیم حبیب‌الله: الافاق الخیریة فی الولايات المتحدة الأمريكية، سایت www.Saaid.net
۳۹. عبدالله الطلی، الوسائل الاجتماعیة لاستقطاب المتطوعین، همایش سالانه جمعیة البر بالمنطقة الشرقیة، عربستان سعودی، دمام، ۱۴۲۴ق، ص ۸۲.
۴۰. بکرید به سایت www.Awqaf.org
۴۱. بکرید به سایت www.nearest.org
۴۲. ابن یقوت و دیکزان، ادارة العمل التطوعی و استفادة المنظمات الخیریة التطوعیة، دانشگاه امام محمدین سعود الاسلامیة، ریاض، ۱۴۲۶ق، ص ۱۲۲.
۴۳. بکرید به سایت www.Awqaf.org